

Ariane Bilheran

PSIHOPATOLOGIA AUTORITĂȚII

Traducere din limba franceză de
Liana Haidar

Editori:
SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Director editorial:
MAGDALENA MĂRCULESCU

Redactare:
VICTOR POPESCU

Design copertă:
FABER STUDIO (ADELINA BUTNARU)

Director producție:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN

Dtp:
DAN CRĂCIUN

Corectură:
IRINA MUȘĂTOIU
OANA APOSTOLESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BILHERAN, ARIANE
Psihopatologia autorității / Ariane Bilheran ; trad. din lb. franceză
de Liana Haidar. - București : Editura Trei, 2021
Conține bibliografie
ISBN 978-606-40-1175-6

I. Haidar, Liana (trad.)

159.9

Titlul original: Psychopathologie de l'autorité - 2e édition
Autor: Ariane Bilheran

Copyright © Dunod Editeur 2020, Malakoff

Copyright © Editura Trei, 2021
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-606-40-1175-6

Cuprins

9	Cuvânt-înainte
11	Introducere
21	Capitolul 1 — Istoria și etimologia autorității
23	1. Originea noțiunii de „autoritate” Etimologia 23 Autoritatea, istoria, cunoașterea 25 Autoritate, putere, violență 26 Autoritatea și legea 33
37	2. Definițiile autorității Reflecții filosofice 37 Calitățile și atributele autorității 43
45	3. Un concept politic Exercițiul puterii 45 O criză politică 46 Autoritatea și pedago- gia 49 Noile „patologii” ale autorității 55 Iubit(ă) și temut(ă) 57
58	4. Abordarea psihologică Autoritate, laxism, autoritarism 58 Autoritate și dominație 61 Transformările modelului patriarhal 65 Autoritatea, societatea și modernitatea 67
77	Capitolul 2 — Autoritatea infantilă, parentală, educațională
79	1. Autoritatea parentală A disciplina și a dresa 80 Laxismul 83 Funcția conținătoare și securizantă: limitele 85 Funcția paternă 88
94	2. Autoritatea infantilă Anxietatea de separare 97 Complexul Oedip 99 Copilul-rege 105 Principiul plăcerii versus principiul realității 110 Simbolizarea 114 Sublimarea 117
120	3. Autoritatea și instituțiile Autoritatea profesorală 126 Conflictele dintre instituții 133 Bunul material și opera 138 Promisiunea 140

145	Capitolul 3 — Respingerea autorității
147	1. Autoritatea și interdicțiile Interdicția și Legea 150 Limbajul 152
155	2. Revolta în fața autorității Tipuri de rebeliune 155 Datorie, dorință și nesupunere 159
164	3. Delincvența și apelul la autoritate Delincvența 164 Violență și simboluri 168
170	4. Hoarda Hoarda primitivă 172 Hoarda și conducătorul autoritar 174
179	Capitolul 4 — Variațiile psihice ale autorității
181	1. Tirania psihică Funcțiile tiraniei interne 181 Masochismul și sadismul 183 Supraeul 186 Idealul Eului și identificarea 190 Subiecți „condiționați” să se supună 191 Autoritatea și hărțuirea 195
197	2. Patologiile autorității Patologiile tiraniei 198 Profilul obedienței 201 Profilul rebelilor 203
206	3. Psihologia conducătorului Actul de conducere și virtuțile aferente 206 Prostul conducător 211 Bunul conducător 211
215	Capitolul 5 — Preliminarii terapeutice
217	1. Funcțiile și scopurile vorbirii Cunoașterea de sine 219 Simbolizarea terapeutică 222 Dialectica 228
230	2. Funcția cadrului terapeutic Cadrul spațio-temporal 230 Interdicțiile 235 Conștiința morală și religioasă 237
239	3. Este terapeutul o autoritate? „Subiectul-care-se-presupune-că-știe” 239 Transferul și contratransferul 243
249	Concluzii
253	Bibliografie

Cuvânt-înainte

Prin acest cuvânt introductiv, doresc să-mi exprim recunoștința față de viața mea și față de toate experiențele pe care ea mi le-a oferit, adesea dureroase și inițiatice, dar indispensabile în edificarea unei gândiri profunde asupra civilizației umane.

În 2003, pe când studiam pentru lucrarea mea de masterat dedicată filosofiei moral-politice a „bolii civilizației”, așa cum fusese ea conceptualizată de către Nietzsche, nu îmi imaginam că ne vom confrunța din nou cu ea, sub forme mult mai grave, întrucât acum sunt banalizate.

Cel care suferă de tulburări psihopatologice se consideră întotdeauna sănătos și dictează celorlalți propriile sale reguli de sănătate mentală.

Pericolul care ne pândește constă în simplificarea, în diminuarea și apoi în suprimarea gândirii.

O gândire normativă nu poate fi numită gândire propriu-zisă din moment ce însăși esența gândirii constă în natura sa dialectică, ce îndeamnă la confruntare; căci doar din dispută se poate ivi ceva nou.

Consider această lucrare dedicată subiectului autorității ca fiind esențială pentru înțelegerea tumultului în care se zbate în

10 prezent civilizația noastră. Și încă nu este vorba decât de începutul haosului.

Dat fiind că între autoritate și libertate există o legătură strânsă, autoritatea este și ea investită cu spirit: „Așa cum greutatea constituie esența materiei, tot astfel trebuie să spunem că esența spiritului este libertatea”.¹

Într-o civilizație care a ajuns să prefere materia, consumabilul, plăcerea imediată, normele administrative și transformarea încă din leagăn a ființei umane în marfă, cât mai valorează oare spiritul și, prin urmare, libertatea?

Autoritatea ne reunește pe toți în jurul întrebării privitoare la valoarea cuvintelor și a actelor noastre.

Cuvintele capătă valoare doar în măsura în care corespund actelor îndeplinite — deci ele se înscriu într-un raport temporal.

„Omul nu este altceva decât suma faptelor sale”², fapte pentru care, grație existenței autorității, este răspunzător.

„Pomul după roade se cunoaște”, spune proverbul.

Când mă gândesc la roadele societății noastre occidentale moderne, mi se par putrede și prea puțin savuroase.

Studiul autorității ne oferă șansa, ușor nostalgică, de a ne reaminti în minte valorile morale ancestrale care și-au dovedit pentru totdeauna autenticitatea.

Doresc să le mulțumesc pe această cale tuturor acelor maeștri ai rațiunii și ai înțelepciunii, anonimi sau nu — se vor recunoaște singuri în aceste pagini —, care m-au educat, nu printr-o mare de cunoștințe artificial înfrumusețate, ci prin dăruirea de sine, investindu-mă, prin omenia lor, cu propria-mi umanitate.

¹ Hegel, G.W.F., *Prelegeri de filozofie a istoriei, I*, Paralela 45, Pitești, 2006, p. 41.

² Hegel, G.W.F., *Encyclopédie des sciences philosophiques*.

Introducere

Apariția acestei cărți concordă în mod dureros cu renașterea politicilor și a tendințelor autoritariste din Europa, fapt ce o face cu atât mai indispensabilă celor ce doresc să înțeleagă mecanismele implicate în exercițiul puterii.

Într-atât de larg este câmpul său semantic, încât această chestiune a autorității suscită neconținut întrebări.

De la arta guvernării la cea a educării, de la argumentul autorității la autoritatea morală, noțiunea de autoritate rămâne vagă, deci trebuie mai bine delimitată. Cert este însă faptul că ea este în primul rând un concept care ține de sfera politicului.

Specialiștii confrunțați cu problematica autorității nu-și permit să nu se gândească în ce fel, într-un mod sistemic și simetric, suferințele și patologiile individuale sunt legate de exercitarea politică a puterii la nivel de grup, de instituție, de stat.

Într-o societate bazată pe autoritate nu vor apărea prea multe patologii ale autorității.

O societate bazată pe arbitraritate înseamnă, *a contrario*, un teren fertil pentru patologiile autorității, patologii a căror gravitate poate fi apreciată în funcție de amploarea alienării cetățenilor, a persecuției lor de către puterea politică, a controlului excesiv exercitat asupra lor, a recrudescenței hărțuirilor și a manipulărilor perverse de tot felul.

Puține lucrări studiază rădăcinile de natură psihologică, filosofică și antropologică ale autorității. De multe ori, autorii lor identifică mai degrabă consecințele lipsei de autoritate din

14 societatea noastră, pentru a trage concluzii dramatice. Doresc să explic aici pe îndelete ce înseamnă exercitarea autorității (asupra sieși, asupra unui grup...) și rolul ei în civilizație; apoi aș vrea să vă ofer o analiză completă atât a modului în care autoritatea se traduce în plan psihopatologic, cât și a efectelor sale.

Conceptul de „autoritate” aparține filosofiei politice, care reglementează toate aspectele sociale ale vieții politice (ale cetății), adică ale vieții în comun. El stabilește condițiile antropologice necesare comunităților umane. Din acest motiv, psihologia autorității nu poate fi redusă la o psihologie individuală sau interindividuală, ci implică automat o psihologie socială, sistemică și instituțională a fenomenului.

Mai întâi de toate, este mai simplu de văzut ce nu este autoritatea (puterea, dominația...), decât de definit ce este ea. De aceea, prima parte a acestei lucrări va fi în întregime consacrată stabilirii unor repere în definirea ei: Ce este autoritatea? Care sunt bazele ei psihologice? Și care sunt consecințele ei?

În cursul acestui studiu, definiția autorității va fi dezvoltată și exemplificată.

Ce anume ne îndreptățește să considerăm că există în prezent o criză a autorității? Pe ce se bazează această observație? Și care sunt simptomele acestei crize?

Firul conducător al acestei analize constă în a demonstra felul în care dimensiunea psihologică a autorității este alterată de actuala configurație ideologică și politică.

Autoritatea este, în esență, asimetrică. Acest punct este fundamental fiindcă, pentru Învățăcel, posibilitatea de a-și ridica nivelul de conștiință derivă din relația de asimetrie cu Maestrul său. Unica aspirație a Maestrului este „creșterea” și emanciparea Învățăcelului său. În caz contrar, el abuzează de autoritate,

transformându-se într-un guru manipulator. Această asimetrie se regăsește în raporturile noastre cu vârstnicii, cu strămoșii și cu propriii noștri descendenți, raporturi care ne obligă să lăsăm în urma noastră lumea așa cum a primit-o, nedistrusă și, poate, mai bună.

În ziua de azi, această asimetrie este deranjantă pentru numeroase ideologii așa-zise progresive, care propovăduiesc egalitatea. Amintim că, din punct de vedere etimologic, cuvântul francez pentru „hărțuire” (*harcèlement*) trimite exact la egalizarea completă, căci la originea cuvântului *harcèlement* stă substantivul francez *herse* care se referă la „grapa” ce nivelează pământul. Așa se face că, în Grecia antică, tiranul Dionysius din Siracuza definea politica drept acțiunea prin care se folosește o grapă pentru nivelarea solului și pentru a tăia tot ce se ridică deasupra. Regăsim aceeași idee în noțiunea de „*Gleichschaltung*”, care se referea la „uniformizarea” poporului german înfăptuită de naziști între 1933 și 1934. „*Gleich*” („același”) se referă tot la o nivelare, a „ogorului” populațional de această dată, prin eliminarea oricărei opoziții deranjante, folosindu-se seducția, corupția, intimidarea sau teroarea. Egalizarea („toți oamenii sunt egali”) este o ideologie vicioasă și intolerantă care anihilează orice diferențiere și nivelează cu forța „ogorul” diferențelor.

Fiecare om se vrea virtuos, fără a apela însă la mijloacele care i-ar permite să fie astfel. Învățăcelul modern nu numai că refuză disciplina, dar se lasă adesea pradă orgoliului de a se crede egalul Maestrului său. Acest fapt este chiar rodul ambianței de demagogie, de promovare a „bunelor sentimente” și a promisiunilor ipocrite. Cu prețul sacrificării adevărului și a interdicțiilor întemeietoare ale civilizației, această demagogie dă naștere unei confuzii psihice de rău augur, întrucât face trimitere la

16 perioadele regresive din istorie, la cele în care poporul politizat a fost transformat într-o mulțime confuză și fanatizată aflată în căutarea unui „tătic” castrator investit cu puteri nelimitate. E vorba despre acele perioade în care omuciderea decisă, efectuată și consumată devine un instrument de limitare, chiar dacă ar fi trebuit să rămână doar un tabu cu relevanță simbolică. Este de fapt ceea ce vedem că se întâmplă astăzi: un soi de banalizare progresivă, încurajată de diverse lobby-uri, a incestului, a canibalismului¹, a pedofiliei², a omuciderii (vezi eutanasia³), pe scurt, o năruire, o prăbușire treptată a tabuurilor ca parte structurantă a civilizației, lăsând loc unei dezordini haotice, unor

¹ Într-un interviu acordat postului suedez de televiziune TV4, profesorul Magnus Söderlund amintește de prezentarea sa controversată de la Salonul de alimentație *Gastrosummit* de la Stockholm, pe tema: „Consumul de carne umană, ca mijloc de combatere a schimbărilor climatice”: <https://www.tv4.se/nyheterna/klipp/professorns-kontroversiella-fraga-ar-manniskokott-mat-for-framtiden-12496916>.

² Mirjam Heine, studentă germană la medicină, a afirmat clar în 2018 în timpul unei conferințe TEDx (Technology, Entertainment, Design) desfășurate la Universitatea din Würzburg că „pedofilia este o orientare sexuală imposibil de modificat, asemenea... heterosexualității”. Organizatorii TEDx au fost nevoiți să retragă de pe internet intervenția ei, în urma protestelor morale și științifice față de această aserțiune marcată ideologic: <https://pedopolis.com/2018/07/19/on-nait-pedophile-cest-une-orientation-sexuelle-comme-une-autre-affirme-mirjam-heineconferenciere-ted/>. Un alt exemplu este articolul „Internauții încearcă să normalizeze pedofilia sub hashtagul #MAP (Minor Attracted People)”. Cf. <https://www.20minutes.fr/high-tech/2685955-20200105-totalement-illegalinternauts-tentent-normaliser-pedophilie-hashtag-map>.

³ „În fața revendicării urgente a «dreptului de a muri», publicată de un grup de deputați, Damien Le Guay, membru în Consiliul științific al Societății Franceze de acompaniere și îngrijiri paliative, consideră că nu trebuie să confundăm „o anumită resemnare a francezilor, datorată, printre altele, unei prezențe media excesive a partizanilor eutanasiilor, cu asentimentul larg al francezilor față de ideea de eutanasiie”. Precizăm că acest for dedicat îngrijirilor paliative are un punct de vedere clar: „A lua viața cuiva nu înseamnă a-l îngriji”. De asemenea, membrii Societății condamnă „libertatea” și „progresul” pe care adeptii eutanasiilor vor să le impună, noțiuni care ar masca de fapt „daune antropologice colaterale”, „violarea pactului de încredere dintre pacienți și medici” și o „angoasă sporită a pacienților”. Sursa: <http://www.genethique.org/fr/damien-le-guay-ceux-qui-font-la-promotion-de-leuthanasie-luttent-contre-les-malades-eux-memes-69317#.XhCNTy17QII>.

state ce și-au abandonat rolul lor de terț protector, unor state ce fac rău propriilor lor cetățeni.

Așa stau lucrurile cu aceste noțiuni de „egalitate” și de „libertate”, utilizate din păcate cu mult prea mare ușurință, libertatea ajungând să însemne de fapt „a face tot ce vrei”, fără a ține seama nici de respectul datorat celorlalți, nici de legile morale universale (disprețuite și declarate „învechite” într-o societate care promovează ideea că a fi imoral este „la modă”). Astfel, egalitatea devine o negare a realității, cu semnificația de egalitate aritmetică perfectă („Vreau să am aceleași drepturi ca alții chiar dacă nu am aceleași obligații”) și nu de egalitate geometrică de drept („Drepturile mele sunt direct proporționale cu obligațiile mele”).

Drept urmare, reperele bunului-simț fiind abolite, contractul social întemeiat pe autoritate nu mai poate funcționa. Și vedem din ce în ce mai des, de exemplu, cum ideile de libertate și egalitate sunt invocate pentru justificarea relațiilor sexuale cu copii. Aceste tipuri de justificări sunt intensificate în mijloacele media, fiind semnul unei perioade regresive fundamentale. Copilul nu este adult, deci nu poate fi egal acestuia. El nu este liber și trebuie apărat de adulți în fața oricărei încălcări a drepturilor sale. Complexul Oedip este un revelator inconștient și indispensabil al civilizației; de generații întregi, el face inteligibilă ideea de „fiecare la locul său” (copilul la locul lui de copil, adultul la locul lui de adult), indicând totodată diferențele fundamentale dintre sexe și dintre generații. În prezent, complexul Oedip nu mai acționează ca referent și îi sunt preferate haosul și confuzia iminente. Autoritatea impune locul ce-i revine fiecăruia, îl așază pe fiecare individ la locul convenit și plasează la vârful puterii indivizi conștienți și bine pregătiți, responsabili,

18 incoruptibili, preocupați de interesul general. Puterea deviantă face exact contrariul.

Libertatea nu se clădește decât ținând seama de contractul social și de libertatea celorlalți.

Un exemplu al nebuniei prin care trece în momentul de față societatea franceză (și al cărei risc iminent este reîntoarcerea la barbarie) ar fi eradicarea vechii înțelepciuni, a ceea ce numeam, pe bună dreptate, „umanioare”, precum și distrugerea deliberată din ultimele decenii a unui sistem de învățare logică în cadrul școlii (scris, citit, matematică, gramatică, retorică), sistem care permitea copilului să dobândească uneltele necesare pentru a se putea apăra, la nivel intelectual, în fața manipulărilor de tot felul.

Autoritatea **politizează**, ea transformă o masă de oameni într-un popor conștient și educat din punct de vedere politic.

Autoritatea **civilizează**, garantând interdicțiile fundamentale privind incestul și omuciderea.

În caz contrar, democrația, „puterea poporului”, devine o noțiune goală și lipsită de sens.

Într-un cuvânt, autoritatea **umanizează**.

De fapt, autoritatea este un concept filosofic important tocmai datorită faptului că se află în **centrul actului umanizant** (civilizator). Ca orice act umanizant, ea poate da naștere unor derajaje, anomalii, metamorfozate în acest caz în fenomene care nu mai au legătură cu autoritatea, așa cum o înțelegem noi. Ne referim aici la autoritarism (tirania din punct de vedere politic) sau laxism (distorsionarea legăturilor sociale sau, în politică, legea celui mai puternic). Latura clinică a autorității permite determinarea implicațiilor și a impactului ei în plan psihopatologic, socio-educativ, social, juridic și politic.

Analiza noastră psihologică este structurată pe trei axe diferite: 19

- definirea criteriilor semiologice (fenomene, nu procese) diferențiatorie și determinante în distincția care trebuie făcută între autoritate, lipsa autorității și autoritarism;
- conceptualizarea în plan psihopatologic a fenomenului, dincolo de diversitatea sferelor sale de acțiune (autoritatea în educație, autoritatea în ierarhia muncii, autoritatea în politică...);
- examinarea autorității în raport cu psihologia de grup, precum și a funcției sale de susținere la nivel social și instituțional.

Este necesar să înțelegem aici universalitatea noțiunii de autoritate, în toate hainele pe care le poate ea îmbrăca: în educație („copilul-rege”, profesoratul etc.), în companii (management, leadership, urmărirea „performanței” etc.), în politică... Este deja evident faptul că, de cele mai multe ori, *regăsim autoritatea în domeniile în care se manifestă cu predilecție puterea.*

Or, în sfera umană, puterea se manifestă pretutindeni, întrucât **fiecare om trebuie să știe bine ce valori și ce idealuri vrea să slujească.** Dacă te pui în slujba unor idealuri colective și transcendente de dreptate, libertate și adevăr, și încerci să trăiești în armonie cu aceste idealuri, atunci, da, va fi vorba de o putere justă, de autoritate, de un Maestru binefăcător. Dacă te pui însă în slujba ambiției personale, a imanenței propriilor tale dorințe, va fi vorba de o putere nedreaptă, dominatoare, aceea a unui guru lipsit de scrupule. Indivizii (dar și popoarele) sunt recompensați pentru a se fi elevat spiritual, tinzând spre transcendență, respectiv sunt sancționați pentru faptul că s-au mulțumit să rămână într-o stare de pasivitate suficientă și confortabilă. Tocmai în această transcendență rezidă autoritatea. În

20 vreme ce puterea cucerește spațiul de manieră orizontală, autoritatea servește drept mediator al transcendenței și investește omenirea în plan vertical, plecând de la atributele acesteia (ierarhia valorilor, merite, durată etc.).

Dacă vorbim de autoritate referindu-ne la domenii extrem de diferite (educație, guvernare, management...), cu alte cuvinte dacă utilizăm aceeași noțiune în contextul unor activități umane eterogene, înseamnă că acest concept are o esență unitară.

Scopul acestei lucrări este acela de a oferi noi perspective și teme de gândire, bazate pe cercetările teoretice asupra subiectului, pentru a ajuta cititorul să analizeze singur actuala criză a modernității și, în sens mai larg, chestiunea nevoii de autoritate, ca funcție antropologică. Prin urmare, este mai degrabă vorba de prezentarea unor idei destinate sporirii discernământului în chestiunea autorității decât de oferirea unor răspunsuri definitive ori a unor rețete. Este evident faptul că a ști cum să pui corect problema înlesnește și găsirea răspunsului care, fără a fi dogmatic, să poată fi pertinent.

Este deja limpede, încă din această introducere, că lucrarea de față își propune să coreleze mecanismele profunde din spațiile unor aparente disparități.